

КОЛЛЕДЖДЕ ОКУТУУ ПРОЦЕССИНДЕ ЮРИСТТИН КЕСИПТИК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН КАЛЫПТОО
ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЮРИСТА В ПРОЦЕССА
ОБУЧЕНИЯ В КОЛЛЕДЖЕ
FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF A LAWYER IN THE PROCESS
OF STUDYING IN A COLLEGE

*Шералиева А.И. – Кыргыз - Өзбек университетинин Социалдык колледжи
«Экономикалык, укуктук жана коомдук сабактар»
бирикмеси, окутуучу, Ош шаары*

Аннотация: Бул макалада студент-юристарда кесиптик ыктарды жана көндүмдөрдү, бүтүрүүчүнүн кесиптик компетенттүүлүгүн түзүүчү сапаттарды калыптандыруу жолдору каралат. Белгиленген максатка жетүү үчүн, окутуунун контекстүү технологиянын алкагында, окутуунун түрлөрүн жана усулдарын аныктайт. Бул изилдөөдө болочок юристтин кесиптик позициясын калыптоодогу контексттик окутуунун чечүүчү ролу таанылат.

Аннотация: В статье рассматриваются пути формирования у студентов-юристов профессиональных навыков и умений, качеств, которые составляют профессиональную компетентность выпускника. Даются определенные формы и методы обучения, которые в рамках контекстной технологии обучения позволяют достигнуть намеченной цели. В этом исследовании признается решающая роль контекстного обучения в формировании профессиональной позиции будущего юриста.

Annotation: In the article there are the ways of formation of lawyers' professional skills and abilities, qualities that make up the professional competence of a graduate. There are given certain forms and methods of teaching which it is possible to achieve the aim within the framework of context-based learning technology. This study recognizes the decisive role of contextual learning in shaping the professional positing of the future lawyer.

Ачык сөздөр: кесиптик ишмердүүлүк; негизги квалификациялар; кесиптик компетенттүүлүк; окутуунун түрлөрү жана усулдары; контексттик окутуу; кесиптик билим; когнитивдик компетенция; көндүмдөр жана билгичтиктер.

Ключевые слова: профессиональная деятельность; ключевые квалификации; профессиональная компетентность; формы и методы обучения; контекстное обучение; профессиональное образование; когнитивная компетенция; навыки и умения.

Key words: professional activity; key qualifications; professional competence; forms and methods of teaching; contextual learning; professional education; cognitive competence; skills and abilities.

Юристин кесиби - бул атайын даярдыгы бар адамдардын алектенүүсүнүн өзгөчө түрү, ал кабыл алынган кесиптик стандарттардын негизинде ишке ашырылат жана эмгектин коомдук бөлүнүшүнүн тутумунда өзгөчө орунду ээлеп, укуктук иштердин тармагынын жыйындысын түзөт. Юристар иштин түрдүү түрлөрүн аткарган адамдар болот: судьялар, прокурорлор, адвокаттар, тергөөчүлөр, нотариустар, корпоративдик юристар. Көп учурларда бул жумуштарды аткаруунун эрежелери жана ыкмалары, юристтин кесибинин бардык багыттарына жана түрлөрүнө таралат, айрым топ үчүн гана спецификасын сактайт. Юристин кесиби мамлекет жана укук жашаган коомдордун бардыгында бар. Укуктук адабияттарда юридикалык ишмердүүлүктүн көптөгөн

аныктамалары сунушталат. Кээ бир авторлор бул түшүнүктү юристтин кесибине байланыштырбайт, экинчилери болсо анын жардамы аркылуу натыйжага жетүүчү социалдык активдүүлүк катары аныкташат. Учүнчүлөрү укуктук ишмердүүлүк дегенде социалдык-экономикалык маселелерди чечүүчү башка укуктук рычагдарды колдонуу менен, юридикалык ченемдерди түзүүгө жана ишке ашырууга байланыштуу мамлекеттик органдардын, башка уюмдардын жана жарандардын аракеттеринин жыйындысын түшүнүшөт. Коомдо юридикалык ишмердүүлүк дайыма адамдар тарабынан жүргүзүлгөндүгүн эске алуу менен А.Э. Жалинский берген аныктама менен макул болуу керек деп эсептелет: «Кесиптик юридикалык ишмердүүлүк - бул юридикалык ишмердүүлүк, аны юристтер өзүнүн кесибинин алкагында жеке денгээлде, о.э. мамлекет менен коомдун денгээлинде кесипкөйлөр аткарат. «Юрист» түшүнүгү юридикалык ишмердүүлүк менен алектенген жана кесиптик билимге ээ болгон адамдардын жалпы аталышы катары колдонулат. [1]

Колледжде окутуу процессинде кесиптик компетенттүүлүктү калыптоо – юридикалык билим, ал мамлекет тарабынан көзөмөлгө алынат жана анын мазмуну ченемдик - укуктук акттар менен аныкталат. Юридикалык кесип, юридикалык ишмердүүлүк үчүн специфика болуп укуктук маселелерди чечүү процессинде юристте болгон атайын билимдерди ишке ашыруу болуп эсептелет. Бул специфика юристтин ишинин мазмунун, анын кесиптик карьерасын аныктайт. Юристтин кесипкөйлүгүнүн негизи - жакшы билими. Юриспруденцияда адис болуу үчүн, укук менен мыйзамды терең окуп үйрөнүү зарыл. Юридикалык билимдердин базасынан сырткары, кесипкөй юрист белгилүү ыктардын комплексине ээ болушу керек, башкача айтканда өзүнүн билимдерин практикада колдоно билүү. Орто кесиптик билим берүүнүн 03.05.05. «Укук таануу» адистигинин Мамлекеттик билим берүүчү стандарты аталган адистик боюнча бүтүрүүчүнүн квалификациялык мүнөздөмөсүн белгилейт, б.а. ал ээ болуучу билимдердин, көндүмдөрдүн жана ыктардын милдеттүү денгээлин аныктайт. Бул документ боюнча, юристтин ишмердүүлүгү укуктук ченемдерди ишке ашырууга жана коомдун түрдүү тармактарында укуктук тартипти камсыздоого багытталган. Аны ишке ашыруу үчүн юрист аткара билиши керек: мыйзамдар менен башка ченемдик-укуктук актыларды түшүндүрүүнү жана колдонууну; мамлекеттик органдардын, физикалык жана юридикалык жактардын ишмердүүлүгүндө мыйзамдуулуктун сакталышын камсыздоону; факттар менен жагдайларды юридикалык жактан туура квалификациялоону; укуктук мүнөздөгү иш кагаздарды иштеп чыгууну, ченемдик акттардын укуктук экспертизасын ишке ашырууну, квалификациялуу юридикалык корутундулар менен консультацияларды берүүнү; укуктук чечимдерди кабыл алууга жана мыйзамга так ылайык келген башка юридикалык аракеттерди жүргүзүүгө; укук бузуулардын факттарын ачууга жана аныктоого, күнөлүүлөрдүн жоопкерчилигинин жана жазасынын ченемин белгилөөгө; бузулган укуктарды калыбына келтирүү үчүн зарыл болгон чараларды көрүүгө; системалуу түрдө өзүнүн кесиптик квалификациясын жогорулатууга, мыйзамчыгаруучулукту жана аны колдонуу практикасын окуп үйрөнүүнү, адистештирилген адабияттарда багытталууну. «Юрист» деген кесиптик квалификацияны алуу үчүн, колледжде окутуу процессинде ушул аталган компетенциялар калыптанышы керек. Бирок кесиптик квалификация кесиптик компетенциянын түзүүчү бөлүгү гана болот. Юристтин кесиптик ишмердүүлүгүн эки блокко бөлсө болот - интеллектуалдык жана предметтик. Предметтик блок «кесиптик квалификация» түшүнүгүнүн мазмунун түзгөн, түрдүү ыйгарымдуу жана укуктук жазуучулук аракеттердин физикалык аткарылышын билдирет. Аларга кирет: күнөлөө жана укукту колдонуучулук функцияларын ишке ашыруу, административдик жана түздөн түз мажбурлоочу

аракеттерди жүргүзүү, укуктук кызматтарды көрсөтүүгө байланыштуу аракеттер, укук бузуудагы публикалык - укуктук күнөлөөлөрдөн коргоону ишке ашыруу, ар түрдүү укуктук маселелер боюнча кеңеш (консультация) берүү. [2]

Юристтин кесиптик ишмердүүлүгүнүн башка блогун интеллектуалдык ишмердүүлүк түзөт, ал дагы кесиптик квалификациянын структурасына кирет. Ал өзү укуктук же юридикалык ой жүгүртүүнү элестетет, ага кирет: укуктук маалымат менен иш алып баруу аракеттери, аны тандоо, талдоо, баалоо боюнча; укуктук каражаттарды колдонуу менен укуктук маселелерди чечүүнү талап кылган, жагдайларды таануу жана баалоо, б.а. укуктук проблемалык жагдайларды; укуктук эскертүүлөрдүн алкагындагы жүрүм - турумдун оптималдуу варианттарын тандоо. Бул эки блок, педагогикалык илимдин макулдоосу боюнча, юристтин квалификациясынын өзөгүн түзөт. Квалификациянын өзөгүнө коюлган талаптар кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарында берилген жана белгилүү бир ишти аткаруу үчүн зарыл болгон билимдин, көндүмдөрдүн жана ыктардын денгээлин чагылдырат. Квалификация — бул кызматкердин компетенттүүлүгүнүн негизи, ал өзүнө кошумча, адамдын толук кандуу кесиптик калыптанышы үчүн зарыл болгон көптөгөн сапаттарды камтыйт. /чүнчү блок, өзөктүү квалификацияларды кесиптик компетенциянын денгээлине чейин кенейтет, аны кесиптин үстүнөн турган сапаттар түзөт, аларды иштеп чыкпаса адис болуп калыптанды деп эсептөөгө болбойт. Э.Ф.Зеердин аныктамасына ылайык аларга, беш өзөктүү компетенциялар кирет: социалдык компетенция - өзүнө жоопкерчиликти алуу жөндөмдүүлүгү, биргеликте чечимдерди иштеп чыгуу жана аларды ишке ашырууга катышуу, түрдүү этномаданияттарга жана диндерге толеранттуулук, мекеменин жана коомдун керектиктери менен жеке кызыкчылыктардын бирге алып жүрүшүн билдирүү; коммуникативдик компетенция түрдүү тилдердеги өз эки жана жазуу түрүндөгү баарлашуунун, анын ичинде компьютердик программалоонун технологияларына ээ болууну аныктайт; социалдык - маалыматтык компетенция маалыматтык технологияларга ээ болуу даражасын жана массалык маалымат каражаттарынын социалдык информацияга карата сынчыл мамилени билдирет; когнитивдик компетенция — билим денгээлин туруктуу түрдө жогорулатып турууга даярдык, актуалдаштырууга жана өзүнүн жеке потенциалын ишке ашырууга болгон керектик, өз алдынча жаны билимдерди жана көндүмдөрдү алууга жөндөмдүүлүк, өзүн өзү өнүктүрүүгө жөндөмдүүлүк; атайын компетенция — кесиптик аракеттерди өз алдынча аткарууга даяр болуу, өз эмгегинин жыйынтыктарын баалого даярдыгы. А.А. Вербицкийдин ою боюнча, кесиптин үстүнкү сапаттарына төртөө кирет: чыгармачылык ой жүгүртүүгө жөндөмдүүлүгүнө ээ болуу, ан-сезимдүү аракет кылуу жана турмуштук жагдайларга күчүнүн жетиши, б.а. өнүккөн интеллект менен эрктик сапаттардын болушу; ийгиликтүү окуу жана өндүрүштүк ишмердүүлүк үчүн зарыл болгон, акыл потенциалына ээ болуу; вербалдык ийкемдүүлүккө (б.а. туура келген сөздөр менен терминдерди колдонуу аркылуу, адамдын женил түшүндүрүшү); вербалдык кабыл алууга (б.а. өөзөки жана жазма кепти тез кабыл алуу жөндөмдүүлүгү, керектүү болгон түшүнүк аппаратына ээ болууну билдирет). [3], [4]

Юристтин кесиптик компетенциясынын окутуу процессинде калыптанышы; мейкиндик ориентациясы же мейкиндикте түрдүү предметтер менен формаларды элестетүү жөндөмдүүлүгү (стереометрия); жакшы өнүккөн эске тутуу менен, анын түрлөрү менен, биринчи кезекте узак мөөнөттүү (ан сезимдүү), системалуу, көрүү, угуу жана бейнелүү эске тутуулар; ой-пикирлөөгө жөндөмдүүлүк, предметтердин же сүрөттөрдүн ортосундагы окшоштуктарды жана айырмачылыктарды, алардын деталдарын тез кабыл алууга; чыгармачылык жөндөмдүүлүктөргө жана системалуу ой жүгүртүүгө ээ, алардын өнүгүшү ийгиликтүү практикалык ишмердүүлүктү ишке ашырууга багытталышы керек;

аракет кылуудан мурда пайда болгон көйгөйлүү жагдайды талдай билүү; керектүү болгон маалыматты издөөдө альтернативдик жолдорду пайдалануу; убакыттын дефицит шарттарында өз алдынча чечимдерди кабыл алуу; маалыматты синтездөө; тыянактарды чыгарууну билүү; татаал идеялардын маанисин кармай билүү; жумуштун процессин жана натыйжасын баалай билүү (маселени чечүү); өзүнүн жана башка бирөөнүн аракеттеринин кесепеттерин алдын ала көрө билүү; гипотезаларды куруу; идеяларды практикада колдонуу; жаңы оригиналдуу идеяларды генерациялоо; билүүгө умтулуучулукка, бай элестетүүгө жана фантазияга ээ болуу; жагдайды бүтүндөй көрүү, анын кыймылында жана онүгүшүндө; өй жүгүртүүдөгү сынчылдык; ан сезимдүү тобокел кылуу жөндөмдүүлүгү; жеке инсандык сапаттарга ээ болуу, реалдуу жана эстетикалык баалуулуктардын болушу; адекваттуу өзүн өзү баалоо, кайгыны тең бөлүшүүгө жана тең кайгырууга жондомдүүлүк, толеранттуулук; адамдарды урматтоо; иштеги, окуудагы тырышчаактык; өзүнүн идеяларын жана көз караштарын коргоону билүү («соккуга туруштук берүү»); ой жүгүртүүдөгү жана жүрүм турумдагы көз карандысыздык; юмордун өнүккөн сезими жана өзүнүн күчү менен жөндөмдүүлүктөрүнө ишенүү; өзүн өзү өнүктүрүүгө, окутууга болгон керектик; өзүнө жана кесиптик ишмердүүлүккө карата рефлексия жөндөмдүүлүгү, б.а. өзүнүн аракеттерине көзөмөл жүргүзүүнү билүү, анын ичинде акылдык аракеттер, өзүнүн оюн (пикирлөө) ачып көрсөтүүдө логикасын көзөмөлдөө; таанып билүүчү жана практикалык ишмердүүлүктүн баскычтарынын иреттүүлүгүн жана иерархиясын аныктоону билүү; өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүн, анын негизделишин, себептерин жана маанисин издөө аркылуу баалоо; белгилүүдөн - белгисизди, айкындан - айкынсыздыкты, конүмүштө - конүмсүздү көрүү жөндөмдүүлүгү, б.а. карама каршылыктарды ойдун кыймылынын акыйкаттуу себеби катары таануу жана аң сезимдүү аракет жасоо; процесстин түрдүү катышуучуларынын көз карашынан жагдайды талдоого диалектикалык мамиле жасоону билүү; алынган маалыматты иштеп чыгууну билүү жана максаттар менен шарттарга байланыштыруу аркылуу талдалып жаткан көрүнүшкө түшүнүк берүү; таанып билүүнүн теориялык усулдарын, билимди, анын тутумун жана мазмунун талдоо максатында колдонуу жөндөмдүүлүгү. Урунтуу квалификациялардын жана квалификациянын үстүнөн турган сапаттардын айкалышы кызматкердин компетенттүүлүгүн түзөт, б.а. анын аткарылып жаткан милдеттеринин татаалдыгына жараша билимдерди ишке ашыруу жөндөмдүүлүгү. «Компетенттүлүк» түшүнүгү «компетенция» түшүнүгүнүн туундусу болуп эсептелет, ал кызматкердин ыйгарымдарынын жана милдеттеринин жыйындысы.

Болочок юристтерди даярдап жаткан окутуучуларга, студенттерде кесиптик компетенттүүлүктү, анын ичинде урунтуу квалификацияларды жана кесиптен жогору турган сапаттарды калыптоого мүмкүнчүлүк берген окутуунун түрлөрүн жана усулдарын тандап алуу зарыл. Окуу жайдан чыккан адистерге, «кесипте жашоо», б.а. кесиптик ишмердүүлүктү жүргүзүү милдети турат. Жумуш ордунда тез жана оной үйрөнүп кетүү үчүн, окуу мезгилинде болочок адис кийин өндүрүштө калганын окуп үйрөнүүнү аяктап отурбоо үчүн, тандап алган кесибинин баш тамгасын тиешелүү ченемде өздөштүрүшү керек. Бул максатка жетишүүгө, юристтерди даярдоодо контексттик окутуу технологияларын колдонуу көмөктөшөт, анткени алар окууну жана кесиптик ишмердүүлүктү максималдуу жакындатууга мүмкүнчүлүк берет. Мындай окутууну моделдештирүү үчүн, натыйжада эмнени алуу керек, окуу жайды бүтүргөндө сөзсүз бара турган эмгек рыногунда бүтүрүүчү билимдин кандай багажы менен атаандаштыкка туруштук бере алышын, б.а. юрист кесибинде компетенттүү болуу үчүн, биз студентти эмнеге үйрөтүү зарыл экендигин аныктоо керек. Көндүм дегенде кандайдыр бир ишти аткаруу же белгилүү бир аракетти ишке ашыруу жөндөмдүүлүгү же атайын билгичтик

түшүндүрүлөт. Эреже катары көндүм, ан сезимдүү көнүгүүлөр жана көп сандуу машыгуулар аркылуу иштелип чыгат. Көндүм - бул үйрөнүүгө мүмкүн болгон нерсе. Кээ бир көндүмдөр, өз кезегинде башка курамдык билгичтиктерге негиз боло алат. Заманбап юристке зарыл болгон негизги көндүмдөрдү карап көрөбүз. Өзүн өзү уюштуруу көндүмү. Өзүн өзү уюштуруу — бул урунтуу көндүмдөрдүн бири, ага кээ бирлер гана ээ болушат, бирок ал юриспруденцияда гана эмес, ишмердүүлүктүн башка чөйрөлөрүндө дагы ийгиликтүү карьера үчүн зарыл. Өзүн өзү уюштуруунун негизги максаты - өздүк мүмкүнчүлүктөрдү максималдуу пайдалануудан, өзүнүн турмушунун агымын ан сезимдүү башкаруудан жана тышкы жагдайларды женип чыгууну билүүдөн турат. Өзүн өзү уюштуруу максатты туура коюудан башталат - жетүүгө умтулуучу, жеке жана кесиптиктен. Кандайдыр бир ишти аткарууга киришүүдөн мурда, умтулууга зарыл болгон максат аныкталат. Эмнеге жетишүү керек түшүнүгүнүн жоктугу, ийгиликке жетишүү мүмкүнчүлүктөрүн азайтат. Максаттын туура коюлушу, максат конкреттүү, ченемдүү, жеткиликтүү, маанилүү жана белгилүү бир мөөнөткө тиешелүү экендигин билдирет. Мисалы, «белгиленген мөөнөттө келишим түзүү». Кийинки баскычта аракеттердин планын түзүү зарыл. Коюлган максатты эске алуу менен, түзүлгөн план белгилүү бир жумушту аткаруу мезгилинин бардыгын камтышы керек.

Кунт коюу менен карап жүрүүчү маалыматтын жазма булактарына кирет: биринчи кезекте ченемдик-укуктук актылардын тексттерин жарыялоочу расмий басылмалар. Мыйзамчыгаруучулуктагы акыркы өзгөрүүлөрдөн маалыматта болууга умтулган юрист үчүн, атайын юридикалык мезгилдүү басылмаларды регулярдуу окуп туруу зарыл. Анткени бул басылмаларда укуктагы акыркы өзгөрүүлөр талдалат, адистердин консультациялары жана кенештери келтирилет. Көптөгөн пайдалуу маалыматты Интернет желесинен алууга болот—КР ЖК расмий сайты, КР Өкмөтүнүн расмий сайты, КР Президентинин расмий сайты, сурап билүүчү - укуктук «Токтом» системасы ж.б. Юристке керектүү маалыматты алууну билуу гана эмес, аны системалаштырууну билүү дагы зарыл (керектүү учурда керектүү статьяны таап, аны колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу). Ченемдик - укуктук актылардын көпчүлүк тексттери сурап билүүчү - укуктук системаларга топтолгон, алардын эң белгилүүсү «Токтом» системасы эсептелет. Башка жазма маалыматты, мисалы юридикалык статьялардын тексттери, ченемдик - укуктук акттарга комментарийлер, буларды системалаштырылган түрдө (компьютерде - файлда же папкада - же басылма түрүндө) архивде сактоо ыңгайлуу болот. Керектүү маалымат чогулгандан кийин, аны тура интерпретациялоо керек (эгерде сөз кимдир бирөөнүн сөзү же жазуу түрүндөгү комментарий жөнүндө жүрүп жатса) же укукту түшүндүрүүнүн бир ыкмасын колдонуу керек (эгерде сөз ченемдик-укуктук акттын тексти же укуктун башка булагы жөнүндө жүрүп жатса). Бул нерсе канчалык туура жасалган болсо - бул юристтин кесипкөйлүгүнүн маанилүү көрсөткүчүнүн бири болот. Белгилүү себептер боюнча, практикалык кызматкерлер көп убактысын атайын адабиятты окууга корото алышпайт, ал эми студенттер бул нерсени аткаргысы келбейт. Ошого карабастан адабиятты билүү сот, прокурор, тергөөчү, юристконсульт, адвокат кабыл алган чечимдердин жана аракеттердин юридикалык манилүүлүгүнүн ишеничтүүлүгүн жана негиздүүлүгүн жогорулатат, ошону менен алардын кесиптик чөйрөдөгү позицияларын бекемдейт. Окутуучунун максаты - студентке ушул чындыкты түшүнүүгө үндөө жана андай адабияттар менен иштөөнү үйрөтүү.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. М., 2007.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий. М., 2003.

3. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение. М., 2000.
4. Ситникова С.А. Сущность и структура ключевых компетенций будущих юристов. Вестник №3, М.,2014.
5. Кирова Г.Ф. О формировании коммуникативных компетенций будущего юриста. Вестник Оренбургского ГУ №2, О., 2015.
6. Государственный образовательный стандарт среднего профессионального образования по специальности 03.05.05.Правоведение. Бишкек.2015;